

تاریخ، فرهنگ و سیاست به روایت سکه

سکه‌ها علاوه بر مصارف اقتصادی از منابع مهم شناخت دوره‌های تاریخی مختلف است. پژوهشگران برای شناخت رویدادهای مهم اقتصادی و سیاسی دوران گذشته از سکه‌های ضرب شده بهره فراوان می‌گیرند.

سکه‌ها علاوه بر مصارف اقتصادی از منابع مهم شناخت دوره‌های تاریخی مختلف است. پژوهشگران برای شناخت رویدادهای مهم اقتصادی و سیاسی دوران گذشته از سکه‌های ضرب شده بهره فراوان می‌گیرند.

سکه‌ها عمدتاً از سوی زمامداران و حکومتگران ضرب می‌شده و بررسی این مسکوکات می‌تواند به بررسی افکار و عقاید فرمانروایان کمک کند. پژوهشگران تاریخ، باستان‌شناسان، کتیبه‌شناسان، زبانشناسان و کارشناسان علوم سیاسی با توجه به عیار سکه‌ها و نقوش برجسته مسکوکات، سیر تحولات سیاسی و اقتصادی جامعه را در طول دوران فراز و فرودشان مورد بررسی قرار می‌دهند.

در گذشته‌های دور و سال‌های قبل از ضرب سکه، معیار مبادلات اقتصادی معامله کالا به کالا یا خدمت به خدمت بود و گرچه پیشینیان سیر تعاملات تجاری خود را بر این اساس تنظیم می‌کردند، اما چون وسیله‌ای برای اندازه‌گیری کالای مبادله شده یا خدمت‌رسانی صورت نگرفته بود، این نوع مراودات همواره محل اختلاف بود، اما از زمانی که سکه‌ها در مبادلات اقتصادی پدیدار شد جامعه به سنجه مشخصی از اندازه‌گیری رسید و تا حدود زیادی اختلافات موجود مرتفع شد.

تا قبل از رواج سکه در جامعه براساس گزارش‌های موجود در اوستا جامعه باستانی ایران در حوزه درمان و بهداشت با این شیوه هزینه می‌کرد. مزد پزشکان و دامپزشکان به صورت جنسی پرداخت می‌شد. مزد درمان یک فرد روحانی دعای نیک بود. مزد درمان رئیس خانه کوچک‌ترین چهارپا، مزد درمان کدخدا چهارپایی متوسط، مزد درمان استاندار چهارپایی بزرگ، مزد درمان شاه ارباب‌های چهار اسبه، مزد درمان همسر رئیس خانه الاغی ماده، مزد درمان همسر کدخدا گاوی ماده، مزد درمان همسر استاندار مادیان و مزد درمان شهبانو شتری ماده بود.

شناخت فلز و کارکردهای آن تحول عظیمی در اقتصاد و تجارت به وجود آورد. باتوجه به عیار و اهمیت فلزات از این پس معاملات براساس جنس و اعتبار سکه صورت می‌گرفت و در آن زمانی که هنوز فلز مبادله شده شکل سکه را پیدا نکرده نبود و اندازه یکسانی نداشت، خریدار یا فروشنده باید وزن و خلوص فلز را می‌سنجیدند.

ضرب سکه از سوی حکومتگران منطقه‌ای و محلی صورت می‌گرفت و اعتبار، وزن و جنس سکه‌ها ارتباط تام و تمامی با شکوفایی یا رکود اقتصادی سلسله‌های حکومتی داشت. اگر جنس سکه‌ای در منطقه‌ای از طلا یا فلزهای گرانبه‌تر بود می‌توان حدس زد که جامعه تحت حاکمیت آن سلسله از نظر تجاری و اقتصادی دوره شکوفایی را طی می‌کرد و در صورتی که سکه‌ها از فلزهای کم کیفیت تهیه می‌شدند مشخص بود که جامعه در آن دوره تاریخی اقتصاد پویایی نداشته است. مثلاً در سکه‌های مربوط به دوره پیروز ساسانی از نظر کیفی و جنس به کار رفته وضع نامطلوبی دارد و نشان می‌دهد وضع اقتصادی مردم در این دوره پایین بوده است. این البته از واقعیتی تاریخی حکایت دارد. در دوره حکومت پیروز جامعه ایرانی دچار مشکلاتی چون خشکسالی و قحطی چندساله بود و اقتصاد ایران با رکود قابل توجهی مواجه بود و این ناکامی اقتصادی و تجاری هم در ضرب سکه‌ها و نوع جنس به کار رفته و وزن آنها کاملاً مشهود است. نکته دیگری که باید به آن اشاره کرد این است که شاید تصور عامه این باشد که کاربرد سکه در گذشته مانند امروز بود. برخلاف امروز که در معاملات تعداد سکه معیار داد و ستد اقتصادی است، اما در گذشته چنین نبوده است. در دوره باستان سکه‌ها را وزن می‌کردند و در جامعه سکه‌های مختلفی در جریان بود که موقع معاملات آن را وزن می‌کردند و براساس وزن سکه‌ها، معاملات صورت می‌گرفت. در برخی از کشفیات، سکه‌هایی به دست آمده که از وسط نصف شده و در اصطلاح به آن سکه‌های قراضه می‌گویند، ظاهراً این سکه‌ها را موقع وزن و برای این‌که با کالاهایی که دریافت می‌شد هم قیمت باشد از وسط به دو نیم می‌کردند.

علائم به کار رفته در سکه‌ها هم منبع مهمی برای شناخت فرمانروایان سلسله‌ها و قلمرو حکومت آنهاست. به این بحث هم می‌توان بررسی قلمروی یک حاکمیت را افزود. میزان و تعداد توزیع سکه‌های یک سلسله بیانگر نفوذ و گستردگی فرمانروایان سلسله‌های مختلف است. به عنوان نمونه می‌توان به سکه‌های دوره‌های هخامنشی اشاره کرد. در دوره هخامنشی جنس سکه‌ها از زر و نقره بود، اما در دوره اشکانی سکه‌ها از جنس نقره و مس بود که نشانگر تفاوت شرایط اقتصادی این دو سلسله است.

مشاهده برخی نمادها و نشانه‌ها در سکه‌ها نیز به فهم فرهنگی جامعه در دوره‌های مختلف کمک خواهد کرد. مثلاً در دوره هخامنشی استفاده از نماد و نقش ایزدان بازتابی از اعتقادات فرهنگی و مذهبی سلسله هخامنشی را نشان می‌دهد. در دوره‌های اسلامی هم هریک از خلفا و حکومتگران در دوران فرمانروایی خود که موفق به ضرب سکه می‌شدند از نمادهای مذهبی به وفور استفاده می‌کردند. استفاده از آیات قرآنی و شعارهای مذهبی از نشانه‌های توجه و اهمیت به مبانی مذهبی در میان زمامداران این دوره از تاریخ است. نمونه دیگر بررسی تأثیرات فرهنگی، توجه به سکه‌های ضرب شده اشکانیان است که خط و نشانی از تأثیر فرهنگی هلنی در آن قابل مشاهده است و نشان می‌دهد با این‌که اشکانیان از زیر سلطه سلوکیان نجات

پیدا کرده بودند و توانستند حاکمیتی مستقل در ایران ایجاد کنند اما همچنان در برخی موارد از فرهنگ یونانی تاثیر پذیرفته‌اند.

در بعد سیاسی هم توجه به سکه‌ها می‌تواند راهگشا باشد. علاوه بر فرمانروایان مستقر، بسیاری از افراد مدعی تاج و تخت جزو مخالفان نظام مستقر بودند که برای اثبات حقانیت و حتی برای تثبیت موقعیت خود اقدام به ضرب سکه می‌کردند و خود را به نام و نشان در این سکه‌ها معرفی می‌کردند. این اقدام البته کمک فراوانی به تاریخ سیاسی گذشته کرده است. به‌عنوان نمونه می‌توان به شاهان محلی فرته اشاره کرد که در تاریخ نام و نشان فراوانی ندارند، اما ضرب سکه‌ها و جنس آنها نشان می‌دهد که در حیطه محلی آنها از نفوذ و اعتباری برخوردار بودند.

اسامی شاهان و توالی تاریخی آنان هم بدرستی در سکه‌ها ثبت شده و می‌تواند پاسخگوی بسیاری از ابهامات تاریخی در مورد زمامداران و نام آنها باشد. در منابع تاریخی فراوان دیده شده که نام پادشاه یا فرمانروای محلی با اختلاف ذکر شده است اما دقت در سکه‌ها و توجه به ثبت نام‌ها در این مسکوکات می‌تواند تا حد زیادی این ابهامات را برطرف کند. براساس گزارش‌های موجود از همه شاهان اشکانی سکه‌هایی یافت شده که می‌توان به نام و مدت سلطنت آنان پی برد. پس از انقراض ساسانیان کشور ایران یک دوره آشفتگی را طی کرد و پس از مدت کوتاهی فرصت برای روی کار آمدن برخی سلسله‌های محلی فراهم شد. هر یک از این سلسله‌های محلی هم مسکوکاتی داشتند. به‌عنوان نمونه می‌توان به امرای تبرستان اشاره کرد که در گیلان و رویان حکومت می‌کردند و سکه‌هایی به نام خود ضرب کرده بودند. پس از فتح این ناحیه به دست عباسیان، سکه‌هایی در این خطه ضرب شد که عرب - طبرستانی خوانده شده است. در عهد اسلامی و از حدود سال 31 هجری، سکه‌های عرب ساسانی رواج یافت که در این دوره هر یک از سلسله‌های ایرانی به نام فرمانروایان خود سکه زدند.

ما امروز سکه‌های زیادی از حاکمان و فرمانروایان اموی، عباسی، طاهری، صفاری، سامانی، آل بویه، غزنوی، سلجوقی، ایلخانی، تیموری، صفوی، افشاری، زندیه، قاجار و پهلوی تا روی کار آمدن جمهوری اسلامی داریم که در موزه‌ها و مجموعه‌های ایران و جهان نگهداری می‌شود. این سکه‌ها اسناد ارزشمندی است که مورخان را از تحولات تاریخی این دوره‌ها مطلع می‌سازد.

فتاح غلامی / گروه تاریخ